

Posudek na disertační práci
Posudek oponenta disertační práce

„Čtení adolescentů se specifickými poruchami učení“,

kterou předkládá Mgr. Eva Břečková Chalupová

Mgr. Břečková Chalupová se problematice specifických poruch učení věnuje již delší dobu a odborná veřejnost ji úzce spojuje s diagnostickou baterií věnovanou populaci adolescentů a dospělých osob, která byla jedním z významných počinů uplynulých let na poli specifických poruch učení v naší zemi. Je proto zcela logické, že si také pro svojí disertační práci zvolila téma jí blízké, které zná z mnoha různých úhlů pohledu. Zároveň si však zvolila téma značně specifické, kterému se spíše věnuje oblast speciální pedagogiky, avšak právě v kontextu dospívajících pouze v omezené míře. Nutno podotknout, že ač se jedná o problematiku na pomezí speciální pedagogiky a psychologie, práce je pojata z psychologického hlediska. Domnívám se, že právě tímto se stává zajímavou a přínosnou, neboť téma čtenářství z pohledu psychologie rozhodně nepatří v českém prostředí k frekventovaným.

Práce je zahájena kapitolou, která vymezuje problematiku dyslexie. Za tímto účelem autorka využívá dnes již tradiční, v literatuře však často citovaný model U. Frith, který rozlišuje biologickou (či spíše neurofyziologickou), kognitivní a behaviorální úroveň, na níž lze problematiku dyslexie sledovat. Následuje kapitola zaměřená na základní charakteristiky čtení na všeobecné úrovni. Není zcela zřejmé, proč autorka začíná právě problematikou očních pohybů, což se domnívám, že v souvislosti se čtením není nejčastěji zmiňované téma, ač má své zastoupení. Nicméně celá kapitola je rozpracována velmi zajímavě v kontextu psychologie a rozhodně se zaměřuje na doposud nezpracované otázky procesu čtení. V této kapitole a také v dalších kapitolách, včetně empirické části práce, jsou zmíněny pozoruhodné výsledky zaměřené na výhody či nevýhody hlasitého čtení. V těchto momentech v průběhu celé práce, jelikož výsledky se opakovaně ukazují jako poněkud rozporuplné, postrádám výraznější komentáře, jimiž by autorka dala najevo, čím si odlišné výstupy studií vysvětluje. Přitom se bezpochyby nabízí množství vysvětlení. Domnívám se však, že je třeba zvažovat problematiku v širším kontextu, nikoli pouze z hlediska čtení samotného.

Následující kapitola kombinuje předchozí dvě uvedená témata a zaměřuje se na specifika čtení jedinců s dyslexií. Pojetí nácviku čtení je popsáno v souladu s analyticko-syntetickou metodou výuky. Možná by bylo zajímavé zvážit i principy genetické metody, budeme-li uvažovat o českém prostředí. Oceňuji však, že autorka zachovala stejnou strukturu kapitoly jako u předchozí kapitoly o čtení obecně, takže lze informace snadno vzájemně porovnávat a návaznost na dříve řečené je zřejmá. Čtvrtá kapitola se snaží zproblematizovat téma kompenzace dyslexie, což je rozhodně za pozornost stojící přístup. Je trochu škoda, že shrnutí, které se náhle objevuje na konci této kapitoly, není vloženo i k ostatním kapitolám teoretické části. Předposlední kapitola popisuje nejčastější přístupy v diagnostice čtenářských dovedností u osob s dyslexií. Pokládám za zajímavé, že kapitola je zpracována na obecné rovině, aniž by významně odkazovala na konkrétní existující diagnostické nástroje či ucelené baterie. Jen mi není úplně srozumitelné, proč je přítomna kapitola 5.7, která je až příliš stručná a nepřináší žádné obecně platné či shrnující údaje. Poslední kapitola pak zmiňuje další z velmi zajímavých témat, jimž se dále věnuje také empirická část, a to vztah jedinců s dyslexií ke čtení, který se zdaleka neukazuje tak jednoznačný, jak se někdy laická i odborná veřejnost domnívá. V teoretické části na několika místech postrádám uvedení citací (např. v kapitole 1.1.3.2.3 nebo v úvodu 5. kapitoly).

Empirická část je uvedena stanovením čtyř výzkumných cílů, které jsou rozpracovány do deseti výzkumných hypotéz, což na první pohled působí velmi ambiciózním dojmem. Jak se následně ukáže, autorka se se svými výzkumnými záměry potýká velmi zdařile, informace zpracovává nesmírně precizně a vše prezentuje nadměru strukturovaně.

Výzkumný projekt navazuje na standardizaci diagnostického nástroje, na níž se autorka aktivně výrazně podílela. Využívá také data z procesu standardizace, která doplňuje některými dalšími dílčími údaji získanými na vzorku středoškolských studentů s diagnostikovanými specifickými poruchami učení. Výhodou tohoto postupu je velmi rozsáhlý výzkumný soubor, kteří čítá přes tisíc respondentů. Na druhou stranu poněkud postrádám detailnější demografické údaje o respondentech. Navíc vzhledem ke způsobu sběru dat se počty respondentů liší pro různé části zpracování výsledků (je škoda, že například srovnání výkonů v testech čtení bylo realizováno pouze na 94 studentech s diagnostikovanými specifickými poruchami učení). Zjistě by bylo vzhledem k jejich množství zajímavé zjistit, zda se soubor alespoň blíží reprezentativnímu vzorku. Druhý otazník vyvstává nad souborem respondentů s diagnostikovanými specifickými poruchami učení v původním standardizačním souboru. Autorka bohužel nemá k dispozici přesné údaje, které informují o konkrétních projevech specifických poruch učení, ani není zcela jednoznačné, zda respondenti skutečně stanovenou diagnózu mají. Tohoto faktu si je vědoma i sama autorka a při vyhodnocení výsledků to zmiňuje.

Statistické zpracování získaných dat, ač užívá pouze základní statisticko-matematické postupy, je provedeno velmi pečlivě, z mnoha různých úhlů pohledu. Za pozoruhodnou pokládám například analýzu chybně čtených slov v cílové skupině i ve skupině srovnávací, stejně tak kategorizaci chyb v pseudoslovném textu. Rozhodně by bylo vhodné tyto komplexní analýzy zpracovat i kvantitativně. V současné době je uvedeno jen jejich procentuální zastoupení. Toto však může být podnětem pro další práci autorky či jejich pokračovatelů. Podobně také výsledky údajů získaných ze screeningového dotazníku jsou zpracovány pouze prostřednictvím procentuelního vyjádření frekvence odpovědí. Detailnější statistické srovnání výsledků by bylo bezpochyby užitečné.

Oceňuji průběžné komentáře, které doprovázejí interpretaci získaných výsledků. Stejně tak pokládám za velmi užitečná shrnutí na konci jednotlivých kapitol empirické části, neboť dat bylo skutečně značné množství a pouhou jejich prezentací by ztratila na přehlednosti. Autorce se těmito postupy podařilo postupně ukázat, jak bylo s daty pracováno i k jakým výsledkům to vedlo. Drobným nedostatkem může být absence titulků u jednotlivých tabulek, které jsou součástí textu. Bez souvislého čtení textu je tak hůře zjištělné, co údaje skutečně znamenají.

Empirická část je uzavřena bohatou a rozsáhlou diskusí, která čtenářům umožní konfrontovat zjištěné údaje se stavem poznání prezentovaným v tuzemské i zahraniční literatuře. Autorka využívá studie z různých jazykových oblastí, což je v případě specifických poruch učení, které jsou řečí a jazykem do jisté míry determinovány, velmi užitečné. Získané výsledky jsou tak nahlíženy v širším kontextu s přesahem do dalších teoretických oblastí i do poradenské praxe. Dovolím si jen drobnou poznámku k závěru práce, v němž autorka dává doporučení do poradenské praxe a zmiňuje, že by bylo žádoucí do českého školství i poradenského prostředí zavést postupy, které podporují využívání čtenářských strategií a metakognitivních dovedností při čtení. Program na uvedené téma pro cílovou skupinu středoškolských studentů již vznikl, byl empiricky prověřen a publikován v roce 2011. V současné době je zaváděn do škol i poradenských zařízení (což je mi známo, jelikož jsem jednou ze dvou autorek programu).

Text je psán dosti hutným jazykem. V některých momentech působí přechody mezi myšlenkami na čtenáře až zkratkovitě. Rovněž enormní množství podkapitol (např. kapitola 11.3.2 obsahuje pouze tabulku) vyvolává dojem nepřehlednosti. Na druhou stranu text shrnuje značné množství pozoruhodných výzkumných studií a různorodých přístupů k tématu čtení z kognitivně psychologického i pedagogicko-psychologického hlediska, čímž poskytuje v našich podmínkách jedinečný přehled o této problematice.

Navzdory uvedeným připomínkám hodnotím práci jako velmi kvalitní, precizně zpracovanou a přinášející množství pozoruhodných údajů i podnětů pro další výzkumy i do poradenské praxe.

Na závěr otázky: Mohla by autorka z psychologického hlediska odlišit témata čtení a čtenářské gramotnosti? – v textu jsou zmiňovány oba pojmy, avšak bez explicitního odlišení, častěji se pak objevuje koncept čtení. Bylo by možné více rozvinout myšlenku, resp. hlouběji interpretovat rozporuplné výsledky z hlediska kvality porozumění čtení při tichém a hlasitém čtení, což je téma, které je zmíněno v práci opakovaně?

Mgr. Eva Břečková Chalupová předložila práci, která splňuje požadavky kladené na disertační práce. Doporučuji, aby se stala předmětem obhajoby.

Praha 2. 8. 2012

PhDr. Lenka Krejčová, Ph.D.